

Jarosław Wagner*

KSZTAŁCENIE NA ODLEGŁOŚĆ W EDUKACJI CAŁOŻYCIOWEJ

Rozwój i upowszechnianie się nowoczesnych technologii pociągają za sobą głębokie przemiany cywilizacyjne i kulturowe. Wśród wielu dokumentów i raportów dotyczących zmian zachodzących w społeczeństwie na uwagę zasługuje jeden z pierwszych – Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia¹. Akcentuje on istotną rolę czynników zmian społecznych, szerzej – cywilizacyjnych, ku nowej jakości (formie), podkreślając wagę między innymi rozwoju społeczeństwa informacyjnego, rozwoju cywilizacji naukowej i technicznej, globalizacji gospodarki. Obserwowane zmiany wynikające z rozwoju technologii informacyjnych w coraz większym stopniu determinują sfery aktywności, sposoby komunikacji, porządek postrzegania i organizację świata społecznego, a co za tym idzie również procesy edukacyjne². Telekomunikacja, systemy komputerowe, wszechobecny Internet oraz nowoczesne oprogramowanie tworzą fundament społeczeństwa informacyjnego, zmieniając podejście do życia, edukacji oraz pracy. Dlatego też istotnym elementem staje się wykorzystanie możliwości, jakie dają nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne w procesie kształcenia osób dorosłych na tle zmieniającej się struktury demograficznej społeczeństwa.

Odnosząc się do definicji określonej przez Komisję Europejską, traktującej edukację całościową jako wiele działań związanych z uczeniem się przez całe życie, zmierzających do poprawy poziomu wiedzy, umiejętności i kompetencji w perspektywie osobistej, obywatelskiej, społecznej i/lub związanej z zatrudnieniem, należy zauważyć, że konieczność ustawicznego kształcenia jest wpisana w niemal każdy zawód. Bycie konkurencyjnym na rynku oznacza nieustanne podnoszenie swoich kwalifikacji. Pracodawcy wymagają, by ich pracownicy pogłębiali wiedzę oraz zdobywali nowe umiejętności w danym zawodzie³. Te oraz inne powody sprawiają, że ludzie w różnym wieku biorą udział w szkoleniach oraz kursach. Jednakże ze względu na uwarunkowania zawodowe lub osobiste tradycyjne formy kształcenia, w których należy brać czynny

* **Jarosław Wagner**, dr – Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Pedagogiki, Socjologii i Nauk o Zdrowiu, Katedra Mediów i Technologii Informacyjnych, e-mail: j.wagner@kmti.uz.zgora.pl.

¹ Komisja Europejska, *Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*, „Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia”, Warszawa 1997, s. 21.

² W. Osmańska-Furmanek, M. Furmanek, *Pedagogika mediów*, [w:] *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 3: *Subdyscypliny wiedzy pedagogicznej*, red. B. Śliwowski, Gdańsk 2006, s. 296.

³ Por. J. Kalinowski, J. Karasek, *Formowanie kwalifikacji pracowniczych*, Warszawa 2010, s. 13.

udział w określonym czasie i miejscu, nie wszystkim mogą odpowiadać⁴. Wymusza to zmianę tradycyjnego modelu kształcenia na model nowoczesny, w którym cykl kształcenia coraz częściej uwzględnia oczekiwania osób chcących zdobywać nową wiedzę i podnosić swoje kwalifikacje. Konsekwencją tego jest konieczność konstruowania wyspecjalizowanych programów i struktur edukacyjnych umożliwiających doksztalcenie czy przekwalifikowanie się w celu nabycia nowych uprawnień zawodowych, a także organizowanie kursów kwalifikacyjnych.

Zgodnie z postulatami zawartymi w Białej Księdze uczenie się ma przenikać całe życie człowieka, a także obejmować całe społeczeństwo. Społeczeństwo uczące się ustawicznie powinno stanowić naturalne ramy edukacji dorosłych.

Źródła koncepcji wykorzystania kształcenia na odległość w edukacji całościowej

W wielu dokumentach unijnych i w większości dokumentów krajowych, określających kierunki rozwoju edukacji w społeczeństwie i priorytety systemów kształcenia, przyjmuje się, że głównym podmiotem kształcenia staje się w jeszcze większym stopniu uczący się, ze swoimi zainteresowaniami, możliwościami oraz potrzebami edukacyjnymi, zawodowymi i osobistymi oraz sposobami uczenia się i kształtowania wiedzy.

Poniżej przedstawiono wybrane, istotne dla kształcenia na odległość, dokumenty odnoszące się do problematyki edukacji całościowej.

Jednym z pierwszych raportów wskazujących na wzrastającą rolę technologii informacyjnych był dokument stworzony w 1994 roku, pod przewodnictwem Martina Bangemana, pt. *Europa i globalne społeczeństwo informacyjne*. Podkreślono w nim, że na całym świecie technologie informacji i telekomunikacji tworzą nową rewolucję przemysłową, która okazuje się tak samo ważna i radykalna, jak te, które ją poprzedzały. Przygotowanie Europejczyków na nadejście społeczeństwa informacji jest zadaniem pierwszoplanowym. Edukacja, szkolenie i promocja z konieczności będą odgrywały znaczącą rolę. Zaleceniem płynącym z tego raportu było: „Nauka przez całe życie dla zmieniającego się społeczeństwa, poprzez prowadzenie promocji centrów nauki na odległość dostarczających programów nauki [...] oraz wprowadzenie technik nauki na odległość do szkół i wyższych szkół”⁵.

Kolejnym istotnym dokumentem mającym wpływ na upowszechnienie nowoczesnych technologii w edukacji była decyzja Parlamentu z 15 listopada 2006 roku, usta-

⁴ Por. K. Chmielewski, *Diagnoza stanu kształcenia na odległość w Polsce oraz diagnoza potrzeb edukacyjnych nauczycieli i odbiorców w zakresie kształcenia na odległość*, Warszawa 2013, s. 148; Raport: *Nowe technologie w uczeniu*, Warszawa 2013, s. 17.

⁵ *Europa i społeczeństwo globalnej informacji*, <http://kbn.icm.edu.pl/gsi/raport.html> [dostęp: 10.08.2014].

nawiająca program działań w zakresie uczenia się przez całe życie oraz wprowadzająca wieloletni program mający na celu skuteczną integrację technologii informacyjno-komunikacyjnych (*information and communication technologies*, ITC) w systemy kształcenia edukacji i szkoleń w Europie (Program „eLearning”). Celem inicjatywy pod nazwą „eLearning – projektowanie szkolnictwa jutra” było między innymi rozwijanie kształcenia na odległość, wykorzystującego technologie informacyjno-komunikacyjne, niwelowanie tak zwanej przepaści cyfrowej osób niepełnosprawnych i starszych, jak również grup społecznych, które już stały się ofiarami innych form wykluczenia, czy zwracanie uwagi na kształcenie i doskonalenie zawodowe nauczycieli, tak by byli w stanie korzystać z Internetu i ITC w klasie w sposób krytyczny i wychowawczo odpowiedzialny⁶.

Polskie strategiczne zamierzenia w dziedzinie edukacji wpisują się w ramy strategii lizbońskiej, mającej na celu poprawę konkurencyjności gospodarki europejskiej opartej na wiedzy, tworzącej lepsze miejsca pracy i zapewniającej większą spójność społeczną, czy też w zakresie szkolnictwa wyższego w ramy tak zwanej Deklaracji Bolońskiej, zakładającej stworzenie „Europy Wiedzy” poprzez wzmocnienie jej wymiaru intelektualnego, kulturalnego, społecznego, naukowego i technologicznego, w szczególności poprzez stworzenie europejskiego obszaru szkolnictwa wyższego.

Wymienione dokumenty zostały uwzględnione między innymi w pracach nad *Strategią rozwoju kształcenia ustawicznego do roku 2010*⁷, przyjętą przez Radę Ministrów 8 lipca 2003 roku i zwracającą szczególną uwagę na budowanie w Polsce społeczeństwa opartego na wiedzy poprzez wdrożenie koncepcji uczenia się przez całe życie. Jednym z czynników ułatwiających realizację tych koncepcji miało być wdrożenie oraz rozpowszechnienie idei edukacji na odległość. Strategia ta została podzielona na sześć priorytetów, a każdy z nich akcentował wykorzystanie mechanizmów kształcenia na odległość w realizacji celów głównych, to jest: stworzenia warunków do rozwoju nowych form kształcenia z uwzględnieniem technologii informacyjnych (kształcenie na odległość, w tym e-learning); utworzenia sieci i doposażenia ogólnodostępnych miejsc do kształcenia na odległość, w tym e-learningu; opracowania koncepcji polskiego modelu kształcenia na odległość; przygotowania programów i obudowy dydaktycznej kształcenia na odległość, w tym e-learning; monitorowania wdrażania kształcenia na odległość.

Niestety, nie wszystkie postulaty udało się zrealizować. Do dzisiaj nie ma szczegółowych regulacji prawnych dotyczących kształcenia na odległość. Te, które można obecnie znaleźć, są zawarte w Ustawie o systemie oświaty, Ustawie – prawo o szkolnictwie wyższym i Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie

⁶ Program „eLearning”, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32003D2318&from=EN> [dostęp: 10.08.2014].

⁷ Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, *Strategia rozwoju kształcenia ustawicznego do roku 2010*, Warszawa 2003.

warunków, jakie muszą być spełnione, aby zajęcia dydaktyczne na studiach mogły być prowadzone z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość, czy też w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej w sprawie kształcenia ustawicznego w formach pozaszkolnych.

Ustawa z 7 września 1991 roku o systemie oświaty (Dz.U. z 2004 r., Nr 256, poz. 2572 ze zm.) w art. 68a pkt 3 określa, że kształcenie ustawiczne może być prowadzone jako stacjonarne lub zaoczne, a także z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość. Ustawa z 27 lipca 2005 roku Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. Nr 164, poz. 1365 ze zm.) w art. 164 pkt 3 stanowi, że zajęcia dydaktyczne na studiach mogą być prowadzone także z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 25 września 2007 roku w sprawie warunków, jakie muszą być spełnione, aby zajęcia dydaktyczne na studiach mogły być prowadzone z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość, w § 1 określa, że zajęcia dydaktyczne mogą być prowadzone z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość na wszystkich kierunkach studiów, przy uwzględnieniu ich specyfiki, na wszystkich poziomach kształcenia na studiach stacjonarnych i niestacjonarnych. W Rozporządzeniu z 2 listopada 2011 roku zmieniającym wcześniejsze rozporządzenie w sprawie warunków, jakie muszą być spełnione, aby zajęcia dydaktyczne na studiach mogły być prowadzone z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość, § 5 pkt 1 stanowi, że liczba godzin zajęć dydaktycznych na studiach stacjonarnych i niestacjonarnych, prowadzonych z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość, nie może być większa niż 60% ogólnej liczby godzin zajęć dydaktycznych określonych w programach kształcenia dla poszczególnych kierunków studiów oraz poziomów kształcenia. Rozporządzenie Ministerstwa Edukacji Narodowej z 11 stycznia 2012 roku w sprawie kształcenia ustawicznego w formach pozaszkolnych określa warunki, organizację i tryb prowadzenia kształcenia ustawicznego w formach pozaszkolnych oraz rodzaje tych form, a także zezwala podmiotom prowadzącym kształcenie ustawiczne w formach pozaszkolnych, w określonych sytuacjach, na wykorzystanie metod i technik kształcenia na odległość.

Przyjęty w kwietniu 2011 roku Krajowy Program Reform – Europa 2020 zakłada także modernizację procesu kształcenia i edukacji osób dorosłych. Określono, że istotnym zadaniem powinno być również uwzględnienie e-kształcenia w głównym nurcie polityki krajowej na rzecz modernizacji systemu edukacji i szkoleń, w tym w programach nauczania, w ocenach wyników nauczania i w programach rozwoju zawodowego dla nauczycieli⁸.

⁸ *Europa 2020*, http://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1_NOWA%20STRONA/rynek%20pracy/programy/2.Krajowy%20Program%20Reform%20PL%20final.pdf [dostęp: 10.10.2014].

Pośród przytoczonych tu dokumentów największe kontrowersje wzbudza Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie warunków, jakie muszą być spełnione, aby zajęcia dydaktyczne na studiach mogły być prowadzone z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość. Opinie w sprawie rozporządzenia przedstawiło Ministerstwu wiele organizacji, w tym Stowarzyszenie E-learningu Akademickiego (SEA), Polskie Towarzystwo Informatyczne (PTI), Konferencja Rektorów Akademickich Szkół Polskich (KRASP), Rada Główna Szkolnictwa Wyższego (RGSW) oraz poszczególne uczelnie. Główne zarzuty dotyczyły nierównego traktowania szkół, co mogłoby wpłynąć niekorzystnie na konkurencję na rynku edukacyjnym, użycia wielu niejednoznacznych lub nieprecyzyjnych sformułowań, co wprowadzałoby swobodne interpretowanie przez szkoły wyższe regulacji dotyczących proporcji nauczania w formie tradycyjnej i na odległość, będących zbyt restrykcyjnymi i mogącymi zablokować rozwój studiów e-learningowych. Obecny stan prawny nie przewiduje usankcjonowania możliwości zdobycia wykształcenia wyższego na studiach wyższych realizowanych w całości na odległość.

Edukacja całościowa a kształcenie na odległość

We współczesnym świecie następują znaczące zmiany demograficzne. Głównie są spowodowane stale postępującym zjawiskiem starzenia się społeczeństwa, wydłużeniem przeciętnego czasu trwania życia, spadkiem przyrostu naturalnego, a co się z tym wiąże, zmianą modelu rodziny. Z prognoz Głównego Urzędu Statystycznego wynika, że w 2050 roku osoby w wieku 65 lat i więcej będą stanowiły prawie 1/3 populacji, a średnia wieku przekroczy 82 lata dla mężczyzn oraz 87 dla kobiet⁹. Ze względu na konsekwencje demograficzne wiele krajów wprowadziło reformy systemów emerytalnych, ograniczyło możliwość wcześniejszego przejścia na emeryturę, a także podjęło działania w kierunku zwiększenia zatrudnienia osób w wieku 50+.

Podstawowym problemem i zadaniem dla różnych organizacji staje się więc aktywizacja zawodowa wszystkich potencjalnych zasobów pracy, dlatego też w życiu tych osób coraz większą rolę będzie odgrywała edukacja całościowa. Działania te mają na celu między innymi utrzymanie aktywności zawodowej starszych pracowników poprzez podniesienie świadomości i wiedzy w zakresie korzyści płynących z pozostawiania aktywnym zawodowo na rynku pracy.

Kształcenie ustawiczne, obejmując cały system szkolny oraz oświatę równoległą i kształcenie dorosłych, wprowadza do dotychczasowego systemu szkolnictwa nowe cele, formy, metody i treści edukacji. Rosnące potrzeby uczenia się przez całe życie

⁹ GUS, *Prognoza ludności na lata 2014-2015*, Warszawa 2014, s. 109-121.

(*Lifelong Learning*, LLL), mobilności, wymiany doświadczeń oraz proces kształtowania się społeczeństwa informacyjnego implikują potrzebę tworzenia coraz bardziej skutecznych systemów i metod kształcenia oraz pracy, a w szczególności współpracy w trybie zdalnym.

Współczesna idea uczenia się przez całe życie nawiązuje do wcześniejszych definicji kształcenia ustawicznego, określając kształcenie ustawiczne jako kompleks procesów oświatowych: formalnych, nieformalnych i incydentalnych, które niezależnie od treści, poziomu i metod umożliwiają uzupełnianie wykształcenia w formach szkolnych i pozaszkolnych, dzięki czemu osoby dorosłe rozwijają swoje zdolności, wzbogacają wiedzę, udoskonalają kwalifikacje zawodowe lub zdobywają nowy zawód i zmieniają swoje postawy¹⁰.

Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w edukacji często kojarzy się z uczeniem się i nauczaniem na odległość. Ta forma rozpowszechniania i zdobywania wiedzy nie jest nowa. Edukacja na odległość zawsze szybko adaptowała nowe technologie, aby uczynić przekaz materiałów dydaktycznych bardziej atrakcyjnym. W latach 20. XX wieku w Stanach Zjednoczonych rozpoczęło działalność „radio edukacyjne”, powszechnie wykorzystywane na słabo zaludnionych obszarach Australii od lat 30. XX wieku. Kolejnym medium, które wsparło edukację na odległość, była telewizja. Pionierskim krajem w wykorzystaniu telekomunikacji w celach dydaktycznych były Stany Zjednoczone. Uzupełnieniem technik telewizyjnych, w latach 60. poprzedniego stulecia, było wprowadzenie technik telekonferencyjnych. Rozwój technicznych środków komunikacji zdalnej, takich jak telefonia, radio, telewizja, znacznie przyspieszył i uatrakcyjnił sposoby i metody przekazywania wiedzy na odległość. Jednak przełom nastąpił w latach 90. XX wieku wraz z pojawieniem się nowego medium – komputera multimedialnego. O ile wcześniej mówiło się o komputerze jako środku dydaktycznym wykorzystywanym w procesie nauczania, o tyle obecnie pojęcie komputera jest utożsamiane z siecią. Komputery zaczęły pracować grupowo, korzystać ze wspólnych zasobów. W procesie nauczania środkiem dydaktycznym stała się więc sieć komputerowa, która przekazuje odbiorcom – nauczycielom i uczniom określone informacje, czyli komunikaty poprzez słowa, obrazy i dźwięki, a także umożliwia im wykonywanie określonych czynności intelektualnych i manualnych. Nowoczesne technologie są szansą dla szkolnictwa wyższego zarówno w odniesieniu do samego procesu kształcenia, jak i dostępności dla społeczeństwa. Wykorzystanie technologii informacyjnych w kształceniu na odległość wydaje się nieuniknioną konsekwencją wyzwań, jakie niesie społeczeństwo informacyjne w zakresie edukacji całożyciowej, uwzględniając jednocześnie rozwój technologii informacyjnej i infrastruktury telekomunikacyjnej.

¹⁰ Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, *Strategia rozwoju...*

Należy zauważyć, że kształcenie na odległość to jeden ze sposobów kształcenia, inna forma organizacji procesów dydaktycznych, natomiast e-edukacja to zestaw narzędzi umożliwiający zaimplementowanie oraz przeprowadzenie tego procesu.

W edukacji ustawicznej, a w szczególności w kształceniu na odległość, nauczyciele oraz uczestnicy procesu kształcenia, z uwagi na niekonwencjonalną formę kształcenia, muszą inaczej urzeczywistniać swoje role. Nauczyciel z mistrza staje się przewodnikiem, opiekunem osoby uczącej się. Jego rola jest dwojaka: w zależności od przyjętych założeń może reprezentować podejście między innymi konstruktywistyczne, kognitywne, humanistyczne lub behawioralne. Nauczyciele konstruktywiści tworzą kontekst uczenia się, w którym uczący mogą zostać wprowadzeni w interesujące ich działania, które wspierają i ułatwiają proces uczenia się, stawiają problemy i monitorują postępowanie badawcze ucznia, wskazują kierunki i promują nowe struktury myślenia. Przestają być osobami, na których opiera się proces kształcenia, nie są centralnym punktem procesu kształcenia ani osobami z wyłącznością na wiedzę; ich zadaniem jest dostarczanie niezbędnych, podstawowych informacji, koniecznych do dalszej indywidualnej pracy. Realizując założenia teorii behawioralnej, nauczyciel powinien być osobą kompetentną i mieć odpowiednią wiedzę, by móc zbudować proces kształcenia i pokierować nim. Jego zadanie obejmuje odpowiednie uporządkowanie informacji, by całość tworzyła zwarty, logicznie uporządkowany materiał. Poza tworzeniem materiałów dydaktycznych oraz planowaniem ścieżek edukacyjnych musi pełnić funkcję doradczą, prowadząc grupę przez tok procesu kształcenia. Z kolei od uczestników wymaga się zdecydowanego wzrostu odpowiedzialności, aktywności oraz samodzielności w procesie uczenia się.

Kształcenie na odległość, jak każda forma kształcenia, ma swoje zalety oraz wady. Z punktu widzenia uczestnika procesu kształcenia najistotniejszymi zaletami tej formy są: niezależny dostęp do wiedzy – kształcenie na odległość przede wszystkim znosi bariery czasu i przestrzeni, które uniemożliwiają podjęcie nauki bardzo wielu osobom; większa dostępność kształcenia – ogromny wybór ofert ośrodków edukacyjnych w Polsce czy na świecie; zmniejszenie wydatków na kształcenie (dojazdy, zakwaterowanie, wyżywienie, zakupy materiałów szkoleniowych itp.); nowe formy komunikacji (synchronicznej oraz asynchronicznej) pomiędzy uczniem a nauczycielem oraz między samymi uczniami; elastyczne tempo nauki – szkolenia e-learningowe oferują uczącemu się narzędzia do kierowania tempem szkolenia, które nie są dostępne w tradycyjnym systemie; atrakcyjność materiałów – multimedialna forma; dodatkowa motywacja w postaci podsumowań, raportów, powiadomień o wynikach kształcenia.

Niestety pojawiają się także przeszkody. Ważnym problemem jest ograniczenie relacji interpersonalnych. Uczący się w konwencjonalnym systemie, mając przed sobą wykładowcę, odbiera zarówno jego słowa, jak i towarzyszący im gest, rytm i ruch ciała. Występująca tu synchronizacja pomiędzy językiem, ruchem ciała nauczyciela a od-

biorcami przekazu ma swoiste podłoże kulturowe, które w sposób istotny wpływa na rezultaty kształcenia. Ponieważ środki techniczne przekazują obraz w dwuwymiarowej postaci, ze swej natury powodują redukcję informacji, a w konsekwencji obniżenie poziomu komunikacji pomiędzy nauczycielem a uczniem, co ma wpływ na wyniki końcowe uczenia się.

Istotnym zagadnieniem jest także trudność w realizacji niektórych treści programowych i przedmiotów na platformie edukacyjnej; należy zaznaczyć, że nierozwiązanym technicznie aspektem jest także problem w realizacji treści, gdzie konieczne jest prowadzenie ćwiczeń (np. umiejętności praktycznych). Platformy edukacyjne obecnie nie mają mechanizmów pozwalających na realizację tego elementu zajęć. Zauważalne są także trudności w motywowaniu studentów – trudniej jest osiągnąć poczucie rywalizacji w grupie czy nakłonić uczestników do wymiany opinii, co skutkuje malejącym ich zaangażowaniem, szczególnie w trakcie dłuższych form kształcenia.

Proces kształcenia prowadzony w obrębie platformy edukacyjnej można określić jako swoisty rodzaj nauczania-uczenia się. Pomimo że odbywa się w odmiennym dla uczącego się wirtualnym środowisku, podlega jednak podstawowym zasadom dydaktyki. W ramach toku kształcenia wspomaganego komputerowo ważnym elementem jest zapewnienie wszystkim uczestnikom zbliżonej do konwencjonalnej sytuacji dydaktycznej, by zapewnić maksymalizację korzyści płynących z wykorzystania nowego środka dydaktycznego.

Skuteczne wykorzystanie doskonałego narzędzia, jakim jest e-learning, wymaga od uczestnika samodyscypliny i prawdziwej, rzetelnej pracy. Prowadzący nie są w stanie do niczego uczestnika zmusić. Zatem jest to oferta wyłącznie dla osób, które autentycznie chcą podnosić swoje kwalifikacje, umiejętności i budować wiedzę.

Obecny stan wykorzystania kształcenia na odległość

W wyniku transformacji istniejących wcześniej sposobów kształcenia na odległość, to znaczy kształcenia korespondencyjnego, radiowego oraz telewizyjnego, łącząc w sobie elementy tekstu, dźwięku, obrazu oraz zaawansowane techniki komputerowe oparte na cyfrowych sieciach telekomunikacyjnych, pod koniec lat 90. XX wieku powstały multimedialne systemy oferujące użytkownikowi całą gamę kursów oraz szkoleń – platformy e-learningowe. Dzięki nim obecnie możliwe jest prowadzenie nauczania zarówno w trybie asynchronicznym, jak i synchronicznym. Systemy te do transmisji danych wykorzystują najnowsze i najszybsze media: satelitarne środki komunikacji masowej, telefony komórkowe, sieci telewizji kablowych, a zwłaszcza sieć Internet.

W Polsce kształcenie na odległość rozwija się dwukierunkowo¹¹. Pierwszy z nich rozwija się w firmach, gdzie proces szkolenia (kształcenia) dotyczy pracowników, szczególnie w dużych firmach mających wiele oddziałów. Szybkość kształcenia dużej liczby pracowników oraz spadek związanych z tym kosztów powodują, że tego typu rozwiązania będą się rozwijać. Należy ponadto przypuszczać, że e-learning będzie wpływał na strategiczny rozwój firmy (częste pojawianie się nowych technologii, nowych regulacji prawnych w sektorze administracji państwowej i samorządowej, wzrastające wymagania klientów, intensywne używanie Internetu i innych e-technologii w działalności przedsiębiorstwa, wirtualne oraz mobilne miejsca pracy). Drugi kierunek to rozwój nauczania na odległość na uczelniach wyższych, a także w szkołach. Obecnie za rozwój i prowadzenie badań nad e-kształceniem w głównej mierze odpowiada szkolnictwo wyższe. Jednak trudno sobie wyobrazić, aby wirtualne klasy lub sale audytoryjne i laboratoria zastąpiły te tradycyjne. Najbardziej prawdopodobne jest to, że dojdzie do wykryształizowania się systemów mieszanych, które mogą wnosić do tradycyjnej edukacji cechy kształcenia wspomaganego komputerowo. Kształcenie mieszane (*blended learning*) wymaga dokładnego zdefiniowania i metodycznego przemyślenia podziału zadań edukacyjnych na takie, które będą realizowane zdalnie w trybie e-nauczania, oraz na takie, które będą realizowane lokalnie w sposób tradycyjny¹². Metoda ta wpisuje się w założenia andragogiki¹³, która jako najlepszą formę kształcenia podaje model mieszany, zakładający udział różnych technik przekazywania wiedzy w toku nauczania. Takie rozwiązanie pozwala nie tylko na lepsze stymulowanie uczniów do nauki, ale również na dostosowanie sposobu przekazywania wiedzy do indywidualnych preferencji danego odbiorcy.

Na podstawie dostępnych publikacji, raportów oraz analiz stan kształcenia na odległość w Polsce można syntetycznie określić w kilku punktach:

- istnieje prawna możliwość e-learningu na wszystkich kierunkach studiów i poziomach kształcenia, zarówno w ramach stacjonarnego, jak i niestacjonarnego trybu studiów;
- społeczeństwo jest coraz lepiej wyposażone w komputery, urządzenia mobilne i coraz lepiej potrafi wykorzystywać zasoby sieci¹⁴;
- uczelnie nie mają odpowiednich regulacji prawnych umożliwiających wdrażanie kształcenia na odległość, przez co nie są pozytywnie nastawione do tej formy edukacji;

¹¹ D. Dziewulak, *Kształcenie na odległość w wybranych państwach europejskich*, Warszawa 2012, s. 3.

¹² R. Tadeusiewicz, R. Choraś, R. Rudowski, *Leksykon e-nauczania*, Łódź 2007, s. 17.

¹³ Por. J. Pólturzycki, *Tendencje rozwojowe edukacji dorosłych w XXI wieku*, [w:] *Nauczyciel andragog u progu XXI wieku*, red. W. Horyń, J. Maciejewski, Wrocław 2002, s. 12.

¹⁴ Por. GUS, *Spoleczeństwo informacyjne w Polsce w 2013 r.*, Warszawa 2013.

- nauczyciele, w tym także akademicy, mają opanowany warsztat dydaktyczny, jednak nie dysponują kompetencjami wykorzystania narzędzi internetowych w procesie nauczania¹⁵;
- informatycy i administratorzy sieci IT żyją w przekonaniu, że software i hardware decydują o sukcesie wdrożenia e-learningu na uczelni;
- decydenci słyszeli o e-learningu, coraz przychylniej na niego patrzą, jednak często nadal nie orientują się w szczegółach tego zagadnienia.

Malejąca liczba polskich studentów, w połączeniu z rosnącym popytem globalnym i rozwojem technologii ITC, najprawdopodobniej wymusi rozszerzenie oferty dydaktycznej polskich uniwersytetów za granicą z zastosowaniem różnych metod e-learningu czy *blended learningu*. Na rodzimym rynku będzie musiało być to przy okazji połączone z istotnym rozszerzeniem oferty dydaktycznej dla pracujących osób dorosłych (*Lifelong Learning*) oraz osób w wieku emerytalnym (utrzymanie ich możliwie długo na rynku pracy).

Podsumowanie

Cechą charakterystyczną społeczeństwa informacyjnego jest ustawiczność kształcenia. Hasła – społeczeństwo wykorzystujące wiedzę, kształcenie ustawiczne, kształcenie na odległość, indywidualizacja kształcenia, e-kształcenie – od kilkunastu lat są często podnoszone jako nowe wyzwania stawiane edukacji.

Nowe rozwiązania, jakie oferują technologie informacyjno-komunikacyjne, niewątpliwie mogą polepszyć warunki i jakość prowadzonych zajęć. Zmiany zachodzące w społeczeństwie zmieniają paradygmat szkoły, z klasycznego jako jedyne źródła wiedzy i kreującego postawy, na bardziej elastyczny i reagujący na potrzeby i wymagania rynku pracy. Zmiany te jednocześnie wymuszają także na nauczycielach zmianę podejścia do ucznia, z pozycji mistrza w kierunku tutora, wspomagającego i kierującego pracą studenta. Na ucznia natomiast spada większy ciężar odpowiedzialności za tok swojej edukacji.

Niestety uczelnie, nie mając jasno określonych przepisów wykonawczych dotyczących kształcenia na odległość, często z dystansem podchodzą do możliwości wprowadzenia tej formy kształcenia. Jeśli się pojawia w ofercie, to ma ona często charakter krótkich form szkoleniowych lub kursowych i jest traktowana jako działalność poboczna.

Oferta edukacji całościowej, wspierana nowoczesnymi technologiami kształcenia na odległość, może się stać w niedługim czasie integralną częścią działań uczelni

¹⁵ Por. K. Chmielewski, *Diagnoza stanu kształcenia na odległość w Polsce i wybranych krajach UE*, Warszawa 2013.

wyższych, z uwagi na zmiany demograficzne zachodzące w społeczeństwie. Wobec zmniejszającej się liczby młodzieży i starzenia się społeczeństwa uczelnie mogą stanąć wobec alternatywy: albo zredukują zakres swojej działalności, zmniejszą zatrudnienie lub zostaną zamknięte, albo zaczną budować ofertę edukacyjną skierowaną do osób dorosłych i znajdą nową grupę odbiorców usług edukacyjnych.

Oznacza to, że uniwersytet jutra to uniwersytet wykorzystujący wszystkie zdobycze technologii, kształcący osoby dorosłe, studentów z określonymi wymaganiami edukacyjnymi. W tych działaniach narzędziem o dużej przydatności mogą się stać platformy edukacyjne wspierające proces kształcenia.

Zwiększające się tempo życia, konkurencja na rynku pracy, szybka dezaktualizacja wiedzy związana z gwałtownym rozwojem technologicznym i globalizacją badań naukowych wymuszają ustawiczne zdobywanie lub uzupełnianie wiedzy bez konieczności zmiany miejsca zamieszkania, pracy, tak aby jak najlepiej dostosować te potrzeby do naszych oczekiwań i cywilizacyjnych wyzwań.

KSZTAŁCENIE NA ODLEGŁOŚĆ W EDUKACJI CAŁOŻYCIOWEJ

STRESZCZENIE: Artykuł traktuje o aktualnej i ważnej dla edukacji społeczeństwa problematyce kształcenia ustawicznego, które należy obecnie do istotnych zadań uczelni wyższych. Autor artykułu uzasadnia konieczność wykorzystania kształcenia ustawicznego wspomaganego komputerowo jako elementu mogącego poprawić sytuację osób starszych na rynku pracy. Zaprezentowane zostały także wybrane zmiany zachodzące w strukturze społeczeństwa i wynikające z tego konsekwencje dla szkolnictwa. W artykule zawarto informacje o dokumentach, podkreślających istotną rolę ICT w procesie edukacji całościowej. Ukazano potencjał drzemący w technologiach informacyjno-komunikacyjnych i możliwościach ich wykorzystania w kształceniu na odległość z wykorzystaniem platform edukacyjnych.

SŁOWA KLUCZOWE: edukacja całościowa, kształcenie na odległość, technologie informacyjno-komunikacyjne.

DISTANCE LEARNING IN LIFELONG EDUCATION

SUMMARY: The article discusses current and important for society and education issues of lifelong learning, which is now one of the essential tasks of universities. The author justifies the need to use a computer-assisted lifelong learning as an element that could improve the situation of older people in the labour market. There were presented some selected changes in the structure of society and the consequent implications for education. This article contains information about documents, highlighting the important role of ICT in the process of lifelong education. It shows the potential of ICT and the possibilities of using distance learning by implementing educational platforms.

KEYWORDS: lifelong learning, distance learning, ICT.